

יידיש איז אַ סך מער ווי טום-באַלאַליקע, טביה, ייִדשע וויצן אָדער קללות

Jiddisch är mycket mer än Tumbalalajka, Tevje, fyndiga vitsar eller svordomar

Lilla Björnen i Bommersvik

Häromdagen fick jag av en bekant en intressant artikel ur Jewish Chronicle, där jiddischisten doktor Helen Beer intervjuades. Artikeln satte många tankar i rörelse.

År 2007 deltog jag för första gången i ett jiddischseminarium i Sverige. Det anordnades av Jiddischsällskapet i Stockholm och var förlagt till Bommersvik. Med mig var Björn Moback från Göteborg och Roland Tompowsky z"l från Varberg, båda deltagare i det årets jiddischkurs, som ordnades av Föreningen Jiddischkultur i Göteborg. Det var lika spännande för oss alla att komma till seminariet, som var en blandning av föreläsningar, workshops och socialt umgänge. Själv var jag som okänd ickejude en främmande fågel, och betraktades med en viss förvåning, men jag togs väl om hand av människor, som alltsedan dess tillhör mina vänner.

Lärare och föreläsare var kompetenta. Ett outplånligt intryck på mig gjorde Peysakh Fishman z"l, som jag även mötte på senare seminarier.

En annan lärare var just ovan nämnda Helen Beer, som av oss tillresta nybörjare genast döptes till Lilla Björnen. Som dotter till överlevande och med jiddisch som modersmål hade hon växt upp i Australien, men hennes judiska rötter fanns i polska Łódź. Helen var en liten, sträng och kedjerökande kvinna med en påtaglig häлта. Hennes undervisning var humorlös men effektiv. Och det var hon som lät mig möta Itzik Manger för första gången. Trots min förvirring och osäkerhet under den ganska krävande lektionen hann jag ändå uppfatta några av guldornen i det jag läste. Itzik Mangers poesi är något som jag alltsedan dess burit med mig tack vare Helen Beer, som doktorerat just på Mangers diktning.

Londonbaserade Jewish Chronicle (JC), som grundades 1841, är den äldsta, regelbundet utkommande judiska tidningen i världen. I julinumret från i år finns en utförlig intervju med Helen Beer.

Hon bor numera i London och arbetar både på University College London (UCL) och universitetet i Oxford och forskar om jiddisch litteratur och folklor. Helen Beer undervisar även i jiddisch, vilket hon började med redan som 17-åring. Hon förestår också "Ot Azoy" i London. Det är en veckolång utbildning i jiddisch och jiddisch sång, en verksamhet som redan pågått i 18 år.

Stereotyperna om jiddisch och de ashkenaziska judarna

Intressantare än Helen Beers biografi är hennes åsikter rörande stereotyperna om jiddisch:

Hur kan man säga att inget annat språk har en sådan rikedom av svordomar eller att jiddisch är det roligaste språket i världen? Kan man föreställa sig att komma in i en bokhandel i ett främmande land och på hyllan för engelsk litteratur endast finna böcker om vitsar eller grova svordomar?

Zero Mostel som Tevje i Spelman på taket på Broadway

Jiddisch var en gång ett lingua franca för hela den ashkenaziska judenheten med en oändligt stor produktion av poesi och litteratur. Men med tiden har det, helt orättvist, utmålats som den lingvistiska motsvarigheten till en, ursäktat uttrycket, pruttkudde. Varifrån kommer denna orättvisa gällande ett språk, som var själva ryggraden i den ashkenaziska identiteten? Beer menar att det började i Amerika, där judiska komiker i sina nummer lade in jiddischvarianter av svordomar och grovheter, som på den tiden inte var accepterade på engelska. Det var så jiddisch fick insteg i populärkulturen. Det är tragiskt med tanke på den stora mängd av litteratur, som producerades i Östeuropa under mellankrigstiden. Av detta har kanske tio procent översatts till engelska och vad man får sig till livs är, gäsp, gäsp, Sholem Aleichems Tevje eller An-Skis Dibbuk. Helen Beer underskattar inte alls dessa verk men påpekar att det finns så mycket mer.

Det sägs att inget språk är så roligt som jiddisch men varje språk är ett fönster mot sin kultur och alla har de förbannelser och skämt, något som jiddisch inte har monopol på.

Varför skäms jiddischtalare över sitt eget språk?

Helen Beer tar upp den judiska upplysningen efter Moses Mendelssohn och språkstriden i Israel. I slutet av 1700-talet blev det mode att nedvärdera jiddisch. Att behärska "kulturspråket" tyska var också både en förutsättning och en inträdesbiljett till majoritetssamhället.

Särskilt upprörd blir Beer över Israels tidigare politik visavi jiddisch där man förbjöd inhemsk teater på jiddisch eller störde tillresta teatergrupper och där kiosker som sålde jiddischtidningar attackerades av aktivister som även gav sig på jiddischtalare på gatan. Beer menar att man kan förstå att de flesta judar i världen stödde Israel efter Förintelsen oberoende av politisk hemvist men att de skulle svärta ner ett språk som talades av så många är upprörande.

Vad gäller jiddischspråkets överlevnad är artikelns slutsats att det måste ske ett paradigmskifte, där man lämnar åsikten att jiddisch är ett förråd av vitsar men i stället ser det som källan till en rik litterär tradition.